

թեան խաւարի գոհն է։ Զունի այդ զոհը լոյսի
ոչ մի ճառագայթ։ տարին հարիւրաւոր երի-
տասարդներ են դուրս գալիս դպրոցներից եւ
նոյն խև քարձրագոյն կրթութեան դիմումներ
առածներ են աշխարհ մտնում։ Ո՞ւր են դը-
րանք։—Մաշում են փողոցի քարերը, անգա-
ղափար, ցուրտ ու անտարբեր, կրելով իրանց
մէջ Բօ թէ սիէցլ-ի հովերը եւ աչք դրած մի
իւղալի պաշտօնի, որ հարաւորութիւն կը
տար նոյն խև գողութեամբ գրպան ոււցնելու,
կամ մի հարմացուի, որ ոսկու պարկեր կը
բերէ ի տրիտուր նրանց դիմումների։ Խև
դիւղացին, հենց նոյն խև Ախալքալաքի գա-
ւառի գիւղցին, միթէ իր վաշխառուներից,
անզրագէտ քահանաներից պիտի սովորէ թէ
ինչ զանազանութիւն կայ Քանոնօֆօնի ժամա-
նակակից փառերի եւ մեր այժմեան տների
մէջ...
—————

ԳՐԻԳՈՐ ԶՈՒՅԵՍՈՒԹԻՒՆ ԹԱՎԱՐՄՈՒՑ

«Рус. ВЕД.» լրագիրը հազորդում է հետեւ և եալ մանրամասնութիւնները Գրիգոր Զանշեանի թաղվան մասին:

Յուլիսի 21-ին, առաւօտեսան ժամը 9^ր-ին, հանգուցեալի բնակարանում հաւաքված էր ահազին բազմութիւն,—երդուեալ հաւատարմատարներ, դասաստանական պաշտօնեաններ, Մօսկվայի, Պետերբուրգի եւ ուրիշ աեղերի հայ հասարակութիւնների ներկայացուցիչներ, «Рус. Вѣд.» լրագրի խմբագրութեան անդամներ եւ բազմաթիւ բարեկամներ ու յարգողներ։ Պատօվիանց քահանան հեղեհանգիստ կատարեց, որից յետոյ դադաղը դիակառքով տարան հայոց եկեղեցին։

Դապաղի վրա զրված էին բազմաթիւ պսակներ, որոնց թւում զանվում էին. խօսեց «ՊԵ. Յ.»-ի խմբագիր սլրօֆ. շն, որ ասաց մօտաւորապէս հետեւեալը

Урдамащѣ — Усмиратахини брахиматагѣстъ հայ հասարակութիւնից՝ «Հայ որբերի հօրը եւ անխոնջ հովանաւորին». Մօսկվայի հայ հասարակութիւնից — «Որբերի հօրը». գավինչ, մետաղէ եւ կենդանի ծաղիկներից՝ հանգուցեալի եղբօրից եւ հարսից. Նոր-Նախիջևանի հայ հասարակութիւնից — «Մարդասէր եւ տաղանդաւոր հրապարակախօսին եւ թշուառ որբերի անշահասէր պաշտպանին». Մօսկվայի հայ ուսանողներից՝ «Братская помощь»-ի խմբագրին եւ տառապեալների բարեկամին». Թիֆլիսի հայոց Յարեգործական ընկերութեան վարչութիւնից — «Բշշուառների և սբբերի բարեկամին եւ եղբօրը». Պետերբուրգի հայերից — «Братская помощь»-ի կազմողին». Մօսկվայի հաշտարար դատաւորներից. Մօսկվայի նահանգական դատարանից. Նոր-Նախիջևանի քաղաքային վարչութիւնից. Թիֆլիսի մի խումբ երիտասարդներից — «Ճնշվածների բարեկամին». «Правво»-ի խմբագրութիւնից — «Անմոռանալի մարտնչողին ածական թւականների լուսաւոր գաղափարների համար». չորս պատկ «Русскому Ведомости»-ից. «Курьер»-ի խմբագրութիւնից. «Настольный Энциклопедический

քական աթոռն էլ դարձել էր առ ու ծախսի առարկայ, որի շուրջը պատում էին փառքի ու հարստութեան համար հոգի տալու պատրաստ սեւազլուինսերը: Կ. Պօլսի ամբողջ հայութիւնը ալեկոծվում էր, նա բաժանված էր զանազան կուսակցութիւնների, որնցից իւրաքանչիւրը մի վարդապետ կամ եպիսկոպոս ունէր՝ պատրիարքական աթոռի վրա նստեցնելու համար: Սաստիկ մրցութիւն էր, կրթեր բորբքող մի այնպիսի մրցութիւն, որ վառում է ըմբշամարտի հաւաքված ամբոխը, երբ ամեն մէկը պատրաստ է իր կեանքն անգամ զոհել իր ընտրած ըմբիշի յաղթանակի համար: Բայց այս պատրիարքական ըմբշամարտի մէջ յաղթութիւն որոշողը թեկնածուների անձնական ոյժը չէր, լինէր դա Փիզիքական թէ մտաւոր ոյժ: Միմնանց տապալելու, միմնանցից վրէժ հանելու համար կուսակցութիւնները ոսկի էին թափում թիւրք փաշաների գրպանները, եւ ահա այս միջոցով մի պատրիարք ցած էր քաշվում աթոռից, միւսը նստում էր նրա տեղը: Եւ թիւրք կառավարութիւնը մատների արանքով էր նայում այդ իրարանցումներին, ույեան ու

չինչ պետական վարանգ չէր ներկայացնում, նա
նոյն ստրուկն էր, նոյն խուզքելու ռշխարը:
Ստրուկները միմնանց գզզզում էին եւ դա ա-
մեն կողմից ձեռնտու էր տէրերին: Նատ շա-
տերը վատնեցին իրանց ամբողջ հարստութիւնը
փաշաների գոներում, աղքատութեան վերջին
ծայրին հասան, աւելի շատ էին այնպիսիները,
որոնք բանտի եւ աքսորի մատնվեցան: Հարս-
տահարելու, քերթելու առիթ եւ միջոց ինքը,
ռայեան էր տալիս եւ ինչու տիրողները պիտի
հրաժարվէին այդ յարմարութիւններից: Հայոց
եկեղեցիները կողոպտված էին եւ պարտքերի
տակ ընկած, որովհետեւ անյատակ էին կաշա-
ռակեած իւսանձերի ոռանները: Իսկ ևսայու
գամանքը:

մերը, դու ջերմ սիրում էիր քեզ համար
թանգաղին ուռւս զրոյներին. քո սրատու
արձագանք էին գտնում գեղարուեստի, զը-
րականութեան եւ հասարակական կեանքը
բոլոր ընթացիկ երեւոյթնեցք: Բայց առանձ
նապէս դու նուիրված էիր քո սիրելի լրա-
գրի գործին: Դեռ մահիցդ մի ժամ առաջ՝ կո-
խօսում էիր նրա մասին խմբագրի հետ եւ
կարելի է ասել, մեռար մոտածելով քո սիրելի
թերթի մասին: Զե՞մ, համոզված հրապարա-
կախօս, դու ապրենիր եւ մեռար փիլիսօփայ
եւ բարի, քաղցր ժայիտը պահպանվել է դեռ
քո աղնի զէմքի վրա: Ընդունիր մնը խո-
րին չնորհակալութիւնը այն առևնի համար
ինչ որ դու արեցիր մեզ համար, մեր թերթի
թի համար, ամբողջ ուռւս հասարակութեան
համար, մարդկութեան համար: Sit tibi ter-
ra levis! (Թող թեթեւ զայ վրադ հողը): Յա-
ւերժ յիշատակ քեզ, թանգաղին ընկեր ե-
րարեկամք:

Համեսեալ ապօք արտասամնց որդու սահաւատաբնատար Ս. Ա. Մուրօմցիվը (Նախկին պրօֆեսոր եւ իրաւաբանական ընկերութեան նախագահ)։

«Մնաս բարեւ, Գրիգորի Աւետովիչ, միա
բարեւ, հին բարեկամ և աշխատակից: Վա
զաժամ զու թողեցիք մեզ: Կանգնած այժմ
անդութ մահուան առաջ, քո բարեկամներ
և յարգողները հիմք ունեն երախտապէ

լինելու կեանքին, որ նա օժտեց քեզ այն պիսի ձիրքերով, որոնցով չառ քչերին զարգարում: Դու բախս ունեցար քո պատահիութեան տարիներում ի բոյոր սրտ հաւատալ օրինապահութեան, արդարութեան եւ ծցմարտութեան իդէալներին եւ ամբողջապէս նուիրվել այդ հաւատի տարածման հայց այդ բազըը մի եւ նոյն ժամանակի եւ քո կեանքի մեծ սիրապործութիւնն էր,— զժուար սիրապործութիւն, որ կրինակի չնորհակալութիւն վաստակեց քեզ համար Շատերը եւ չառ բանի համար պէտք «չնորհակալ ենք» ասեն քեզ: Ամենից առաջնորհակալութիւն քեզ ի դիմաց Մօսկվայ նախկին իրաւաբանական ընկերութեան անդամների քո բազմամեայ գործունէութեան համար իրեւ նրա քարտուղար, նրա հրատակութիւնների աշխատակից, նրա պարագունքների մասնակից: Շնորհակալութիւն քեզ քո մատնագէտ ընկերներից—փաստաբաններից, որոնց զու ձգտում էիր ցոյտալ, որ փաստաբանը լիիրաւունք մամնակից է արդարագաստութեան եւ փաստաբան նութիւնը՝ մի ձեւ հասարակական ծառայութեան: Շնորհակալաւթիւն պէտք է անքեզ ուուս հասարակութեան կրտսեր սերունդը այն եւանդի համար, որով զու աշխատում էիր, ձգտելով ստրավնդել այդ սերունդը այն իդէալների մէջ, որոնք ոգեւորում էին մեր նախարարներին եւ ուսուցիչներին եւ զեկավարում էին մեր հասակակիցներին: Վերջապէս չնորհակալութիւն կամ քեզ եւ ամբողջ ուուս հասարակութիւնը այս բանի համար, որ զու մօտեցրիր նրան քարիւնակից եզրայրների հետ, սովորեցրի մեզ սիրել եւ գնահատել նրանց: Թող յաւիտեան կենդանի մնայ Գրիգոր Զանցնան յիշաստակը եւ թող խաղաղութեամբ համոց նոա անհենոց:

գեռ XVII գարի կէսից: Բնական է, որ կ. Պ.
Մար գէսիր իրան քաշէր գաւառացիներին
Բուն պօլսեցի հայեր չը կային. այդպէս ո
նուանգում էին այն եկուորները, որոնք վեր
նականապէս հաստատվել էին այդտեղ եւ զոր
ծեր ունէին: Բայց գաւառները ու զարկում էին
այդտեղ նաև մեծ քանակութեամբ ժամանա
կաւոր պանդուխտներ, որոնք գաւառի խեղդի
իրականութեան զոհեր էին եւ մայրաքաղաք
քում էին փորձում հայ աշխատել իրանց հա
ռաւոր ընտանիքները ապրեցնելու համար: Ա
«Փրկմարդները» հողի մարդկանց, երկրի ներ
կայացուցիչներն էին եւ մտցնում էին կ. Պօ^ր
սի հայութեան մէջ գաւառների, այսինքն բո
ժողովրդի շահերի պահանջը: Իսկ բուն պա
սեցիներին ձեռնառու էր, որ ժողովրդի իրա
ւունքը պաշտպանված լինի: կ. Պօլսում ա
դէն կազմակերպվել էր հայ վաշխառուներ
գասակարգը, որ հզօր ու անպարտելի էր,
բովհետեւ թիւրք բարձրաստիճան պաշտօնե
ների հովանաւորութեան տակ էր գտնվում:
Սկսած այն ժամանակից, երբ նուաճող օ
մանները աւանդութիւնների կարգն անցա
երը սուլթանները եւ նրանց չրջապատող /
խանաւորները սկսեցին զեղիսութեան եւ վ
վաշոս հեշտանքների մէջ որոնել կեանքի իդ
անները, իսկ ենիշչրական զնդերը ահարկ
զօրքից դարձան թշնամուց փախչող եւ տա
կողապտող խմբեր, — թիւրք պետութիւնը դա
ձաւ նեխված ճահիճ, որի մէջ լուծվում է
նրա կենսական բոլոր նիթերը: Երկիրը կ
ռավարողները հարեմներն էին ու ներքիննե
րը. փարթառ, ծոյլ ու մեղլի կեանքի համար պ
հանջվում էին ահապին ծախսեր, եւ իշխանու
թիւն ունեցողները, սկսած սուլթանները
պաշտօնները վաճառում էին փողով: Պօլսե
հայութուառու մաս էր տաւես մաշաներէն.

Այսուհետեւ խօսեց խորապէս յուզգված,
ոտասունքներից խզվող ձայնով հանգուցեալի
մենամտերիմ բարեկամ եւ ընկեր երդ. հաւա-
արմա տար Ստոլպօվսկից, որ միայն թաղման
ն էր կարողացել վերադառնալ հետևոր ճա-
սպարհորդութիւնից Երդ. հաւատարմատար
քիլին (հայ) բնորածնով հանգուցեալին իր-
ւու հոգով բանաստեղծի եւ հրապարակախօս-
ւ, այդ բառի բարձր իմաստով, վերջադրեց
ամբանականը հետեւեալ խօսքերով.

«Фантасијистичнаја наука» оједињује већину људија који се интересују за фантастичне теме и проблеме. Овај термин је уведен у научну литературу и јавност руским научником и писацем Јакољем Симоновим (1878-1941) у његовој књизи «Фантасијистична наука» (1911). У овој књизи Симонов објављује све своје радове на теме фантастичне науке, али и радове других научника и писаца из тога и претходног века. Књиза је била веома популарна и имала велики утицај на развој фантастичне науке у Русији и свету. Симонов је био један од највећих научника и писаца у области фантастичне науке у Русији и свету.

И въ жизни цѣль есть, цѣль святая;
Помочь слабѣшему въ пути.

Այդ մսղովածուով գուք ձեզ արձան կանգ-
նեցրիք անձեռագործ, որովհետեւ կայ հայ
հասարակութիւն, որ միշտ երիթլած երափ-
տապիտութեամբ կը յիշէ ձեր անունը, և
այն հազարաւոր որբերը, որոնց գուք օդ-
ուութեան ձեռք մեկնեցիք և և ապաստան
տու եցիք, աղօթքներ կը վերառագեն դէպի
երկինք ձեր հոգու հանգստութեան համար
Սուկվալի և Պետքրբուրգի հայ հասարակու-
թիւնները յանձին ձեր կորցնում են իրանց
ամենաականաւոր ներկայացուցիչներից մէ-
կին, կորցնում են նրան, որի անունով
պարծենում էին նրանք: Այդ հասարակու-
թիւններն էլ յաւիտենական հանգիստ կը
մադթեն ձեզ:

Անուհետեւ ա. Թումենանց ասադ հալերէն

Օյնուսատաւ պ. Խուստաց ասաց կայրեց
ի գամբանական, որի մէջ համառօս կերպով
ատամաց հանգուցեալի կենսագրութիւնը. Մօսկ-
այի ինժեներական գարողի ուսանող Պետրով
նորոցեց հանգուցեալին իրեւ համակրելի
ործիչ յօդուա ու ասանող երիտասարդութեան,
նա միշտ շատապում էր այնաեղ, ուր կարիք
այ եւ մահից առաջ նոյն խի չէր մասածում
ու մասին, իր ամբողջ կեանքը նա տուեց
ուրիշներին: Մօսկվայի երդուեալ հաւատար-
ատարների օգնականների կողմից ասաց իտ-
ապէս զգացված մի գամբանական պ. Դօքրօ-
ւոտով, որ պայծառ կերպով գուրս բերեց հան-
ուցեալի համակրելի յատիւթիւնները, թէ
բըւ մարդու թէ իրեւ փաստաբանի Յետոյ
ուսեց Մօսկվայի համալսարանի իրաւաբան ու-
անողներից մէկը:

«Գրիգոր Աւետօսկիչ։ Իմ ընկեր ու ասնող՝
Ներկայ քերն են հաւաքվել քո գերեզմանի
մոտ — ասսա ի միջի ասոս կոհաւասոր հաե-

եռքն էր առնում նրանց դրամական գործերը՝
իրք, ազգեցութիւն էր սաեղում իր համար
հաշաները և թէյերը վաշխառուի ձեռքով պը
ոկֆած, գայլերի պէս ընկսում էին ժողովրդի
լրա և կեղեքում նրան: Հայերը հարկերի կա-
զակառուներ էին և այնպէս էին քերթում
առնու հիստարու ասսահիններին, ոռ 1660

թեին մենք տեսնում ենք կ. Պօլսում Կամասից, Սեբաստիայից եւ Տիգրիկից եկած հայերին, որոնք մեծ վէզիրին գանգատ են ներկայացնում հայ հարկահանների զէմ, նկարագրենով նրանց կատարած անտանելի կեղեցում սերը *): Ահա թէ ինչ հանգամանքներից էր պիտում պօլսեցի եւ գաւառացի հայերի մէջ եղած խորին ատելութիւնը: Պօլսեցուն հարկառ էր հարստահարվող գաւառ, իսկ գաւառային ատում էր նրան դրա համար: Պատրիարքը թիւրքիայի բոլոր հայերի կրօնական ներկայացուցիչն էր, որին յատիկացրված էին շատ իրաւունքներ: Մեծ նշանակութիւն ունէր, թէ այդ բարձր պաշտօնեան ում կողմն է. կ. Պօլսոի վաշխառու ամիրայական դասը աշխատում էր իրան հրու հպատակ պատրիարք ունենալի թա կաչու հարց էր նրա համար: Եւ այդ ունեւոր ու զօրեղ գասակարգի հետ ընդհարվութիւն հակառակ շահեր ունեցողները մէջ տեղ իրանց փառասիրական ձգտումներին էին հետեւում, միանալով պակամ այս կուսակցութեան: Խայտառակութիւնը այն աստիճանին հասաւ, որ պատրիարքական աթոռը նոյն իսկ աշխարհական մարդկանց ձեռք էր ընկնում կաշառքների միջոցով:

(Ալ շարունակվի)

^{*)} Ապաքել պատմ., գլ. ին.

